

In the article the analysis of modern approaches to the problem of preparation of future teachers of initial classes to an educate work, reasonably structure and levels of readiness of future specialists is presented to creation of educate situations.

Keywords: professional readiness of teacher of initial classes to creation of educate situations, components of readiness, levels of readiness.

УДК 378.124:81'271.12:174

О.М. Добронравіна
м. Біла Церква, Україна

ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Модернізація сучасної освіти зумовлює нові вимоги до викладача вищого навчального закладу. Ґрунтовнішими стають критерії оцінювання його професійної діяльності. Педагогічний процес сучасної вищої школи, суб'єктом якої є науково-педагогічний працівник, не має обмежуватись лише передачею наукової інформації, а передусім повинен орієнтуватись на встановлення між його учасниками сприятливих та етичних відносин, котрі є основною передумовою якісної навчальної співпраці.

На успішність та ґрунтовність діяльності викладача ВНЗ значною мірою впливає рівень сформованості його професійно-мовленнєвого етикету. Саме ця складова педагогічної майстерності є однією з основних і найголовніших ознак рівня якості професійного функціонування інтелектуально озброєного, гуманістично спрямованого, авторитетного та компетентного педагога вищої школи.

А тому це зумовлює мету даної статті, яка полягає у висвітленні сутності професійно-мовленнєвого етикету способом поетапного розкриття змісту його структурних компонентів; і обґрунтуванні доцільності дотримання професійно-мовленнєвого етикету викладачем вищого навчального закладу у своїй діяльності.

Дослідженню професійно-мовленнєвого етикету приділяється певна увага вченими. Так визначення поняття мовленнєвого етикету, його функції і складові, форми й моделі окреслюють у своїх працях А. Акішина, Ф. Бацевич, В. Гольдін, Т. Лебедева, О. Миронюк, Л. Павлова, М. Стельмахович, Н. Формановська, В. Шеломенцев, С. Єрмоленко; проблему професійного етикету, моральних аспектів професійності розглядають М. Бахтін, В. Біблер, О. Дрогобницький; важливими для виявлення взаємозв'язку етики з діяльністю педагога є дослідження М. Бердяєва, Г. Васяновича, В. Мовчана та інших науковців.

Ключовим у словосполученні «професійно-мовленнєвий етикет» є слово «етикет». Для точнішого його розуміння доречно розкрити зміст дефініції «етика». Таким чином: «Етика – філософська наука про походження і сутність моралі, моральної свідомості людини. Етика систематизує, класифікує і пояснює норми і правила, якими регулюється поведінка людини в суспільстві, враховуються її особисті, колективні, громадські інтереси» [3, с.225]. Сукупність саме таких правил і норм поведінки становить поняття «етикет». Як соціальне явище він виник у часи правління Людовика XIV. Словник іншомовних слів подає історично обумовлене тлумачення етикету (фр. *etiquette*, від флам. *stee ken* – прикріплюватися) – зведення норм поведінки, порядок дій і правила чемності при дворах монархів, титулованих осіб (придворний етикет), а також у дипломатичних колах [5, с.260]. Більш адаптованим до сучасного життя є інше трактування етикету: етикет – це сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні прояви людських стосунків (ставлення до інших людей, форми звертання, поведінку, манери тощо) [2, с.71]. Етикет поділяється на декілька різновидів. Т. Стоян виділяє такі: «титулований» етикет – правила обходження при монархах; ранговий етикет – чиновників різних рівнів ієрархічної градації; етикет соціальних прошарків – дворян, купецтва, підприємців; «національний» (етнічний) етикет; «релігійний» етикет – осіб

різних віросповідань; сімейно-побутовий етикет – окреслює взаємини членів родини, сусідів; професійний етикет – військовий, дипломатичний, лікарський [7, с.6].

Повертаючись до мети нашої статті, вважаємо за доцільне з'ясувати зміст понять «професійність», «професійна етика», «професійний етикет». Професійність – «це здатність людини опанувати навички та уміння певного виду діяльності та розгорнути на їх основі власні творчі здібності» [4, с.393].

Професійна етика – «це галузь етичного знання, що відображає рівень морального ставлення людини до суспільства та до себе самої в опрацьованих формах: у змісті, засобах, процесі та наслідках діяльності» [4, с.393].

Відповідно, професійний етикет – це система норм і принципів, що діють у специфічних умовах взаємовідносин людей у сфері певної професії і характеризуються моральною відповідальністю особи за наслідки своєї діяльності.

Професійна взаємодія реалізується через вербальні та невербальні засоби спілкування. Саме мовленнєва етика забезпечує дотримання умов успішного спілкування: привітного ставлення до адресата, виявлення зацікавленості в розмові, співпереживання, уваги, проявами чого є мовленнєві сполучення, а також жести, міміка, погляд, поза тощо. Етичний аспект мовленнєвих норм відбивається у відповідних етикетних стійких мовленнєвих сполученнях і виражається за допомогою окремих слів, їх сполучень, і навіть текстів. Це і є мовленнєвий етикет – «система стандартних, стереотипних словесних формул, вживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, прощання, вибачення, запрошення, побажання тощо» [1, с.261]. Мовленнєвий етикет носить загальнонародний характер, та разом з цим йому притаманні етнічні особливості (шанобливе ставлення до батьків, до жінки, побожність, демократизм, емоційність). Він виконує низку функцій. В.Шеломенцев виділяє такі: контактна (фактична), чемна (конативна), регульовальна (регулятивна), навіювальна (імперативна), закликувальна (апелятивна) [8, с.225].

На основі здійсненого вище дефінітивного аналізу пропонуємо характеристику та визначення «професійно-мовленнєвого етикету»: – це інтегроване поняття, утворене шляхом синтезу двох термінологічних одиниць (професійний етикет, мовленнєвий етикет), яке окреслює систему правил, принципів, умінь та якостей особистості, необхідних для успішного здійснення нею професійної діяльності з використанням сукупності усталених літературномаркованих засобів спілкування та невербальних засобів, обумовлених як нормами поведінки людей у соціумі, так і особливостями певного фаху.

Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується необхідністю формування педагогів з оптимальним рівнем дотриманням професійно-мовленнєвого етикету. Він вимагає доцільності забезпечення вищих навчальних закладів професійними кадрами, що демонструють глибокі знання з дисципліни викладання, на високому рівні володіють державною мовою, є носіями національної моралі та культури, а їхня професійна діяльність ґрунтується на гуманістичних засадах.

Професійно-мовленнєвий етикет викладача вищого навчального закладу – поняття структуроване, різнопланове, багатоаспектне. Він розкривається в єдності поведінки та слова, підґрунтям яких є моральні засади особистості педагога. Фундаментом успішної професійної діяльності ВНЗ є, перш за все, його ціннісні орієнтації та моральні якості. Відомо, що професія не робить людину моральною. Через справу, якою особистість займається професійно, проявляється справжня її суть. Аморальна людина з байдужістю, демонстративною недбалістю ставитиметься до своїх професійних обов'язків, або ж навпаки, «найблагороднішу професію використовуватиме у власних корисливих цілях» [4, с.396], і як результат, всі, вказані вище фактори, неминуче призведуть до негативних наслідків. Викладач ВНЗ – це саме та професія, яка найтісніше пов'язана з моральною відповідальністю фахівця за наслідки своєї діяльності. Він працює зі студентами, кожен з яких – особистість, що формується і завершує своє становлення. Тому дуже важливо, щоб

його вихованці відчували доброзичливе ставлення до них, небайдужість, людяність, етичність у спілкуванні, бажання прийти на допомогу. Студент є безпомилковим «індикатором» моральності викладача. Він тонко відчуває байдужість педагога до навчального процесу, яка безпосередньо вражає душі студентів, особливо коли мова йде про студентів початкових курсів. І навпаки, своїм натхненним ставленням до дисципліни викладання він може поглибити інтерес до знань та потяг студентів до інтелектуального вдосконалення.

Таким чином, моральний аспект є найважливішим структурним компонентом професійно-мовленнєвого етикету викладача вищого навчального закладу, оскільки педагогічна етика ґрунтується на моральності ставлення до духовного світу вихованця як культурної цінності [4,с.421].

Іншим складником професійно-мовленнєвого етикету викладача вищого навчального закладу є сукупність його професійних умінь і якостей, до найголовніших з них належать: фахова підготовленість (наявність у викладача глибоких знань та сформованих умінь і навичок з обраної спеціальності); методична озброєність (вміння викладача за допомогою різних педагогічно доцільних засобів та методів донести зміст навчального матеріалу студентам у доступній, оптимальній формі); організованість (здатність правильно організувати навчально-виховний процес); креативність; вимогливість (бажання викладача в результаті своєї діяльності спостерігати належний рівень засвоєння, відтворення та аналізу навчального матеріалу студентами); комунікативність (вміння викладача перетворювати педагогічне спілкування на експресивне, товариське, таке, що характеризується правильним мовленням, логічністю викладення думок); емпатія (здатність викладача до співпереживання).

Подані вище професійні уміння та якості викладача значною мірою впливають на ставлення до нього студентів. Коли він вільно, без перешкод орієнтується в матеріалі, демонструє глибокі знання і досвід, у студентів виникає до нього довіра. Вони відчують, що перед ними дійсно фахівець, справжній професіонал, і в більшості випадків з великим задоволенням і натхненням намагаються перейняти ці знання, прагнуть наслідувати педагога. Такий викладач має авторитет як у студентів, так і в колег. У творчого викладача заняття цікаві, динамічні, емоційні, вони спонукають студентів до навчання, активізують їхню пізнавальну діяльність. Такі заняття із задоволенням відвідують студенти. Вимогливий викладач при опитуванні пройденого матеріалу не тільки перевіряє знання студентів, але одночасно й заохочує їх до вивчення наступного.

Повноцінна реалізація жодної професійної якості викладача неможлива без дотримання ним культури спілкування, тобто правильного використання етикетних формул відповідно до ситуації, що є основним складником його професійно-мовленнєвого етикету. Адже відомо, що «мовна культура педагога – це дзеркало його духовної культури» [6,с.144]. Лише правильно добираючи висловлювання, беручи до уваги ситуацію, яка при цьому склалася, педагог зможе належним чином вплинути на свідомість студента і досягти поставленої педагогічної мети. Навіть одним невдало сказаним словом можна «травмувати» душу вихованця. Професійна діяльність педагога немислима без досконалого володіння ним нормами мовленнєвого етикету. Викладача, який не володіє культурою мовленнєвої поведінки, можна порівняти з однокрилим птахом, який ніколи не досягне блакитних вершин, а лише незграбно пересуватиметься по землі. Такий викладач зможе засобами мовлення передати навчальний матеріал, але ніколи не зможе реалізувати педагогічної мети. Адже «вся професійно-мовленнєва діяльність педагога спрямовується на спонукання до навчальної діяльності з метою отримання знань, розвитку умінь аналізувати, оцінювати, зіставляти. У такій ситуації педагог повинен шукати етикетні формули, що сприяли б виконанню цих завдань, а не гальмували» [6, с.149].

Мовленнєвий етикет викладача ВНЗ реалізується: 1) у спілкуванні зі студентами, їхніми батьками та колегами; 2) в усній і писемній формах; 3) вербальними і невербальними засобами спілкування.

Культура мовлення – поняття ширше за мовленнєвий етикет. Він є одним із компонентів культури мовлення.

Основною сферою прояву мовленнєвого етикету педагога є навчальне заняття. Завдання викладача полягає у встановленні позитивного міжособистісного контакту в аудиторії (викладач – студент; студент – студент), підтримання доброзичливої атмосфери під час проведення заняття. Саме для цього учасники педагогічного процесу, а особливо викладач, повинні послуговуватися мовленнєвими етикетними формулами вербального і невербального характеру. Викладач без сумніву досягне успіху, якщо використовувати ним мовленнєві етикетні формули будуть тісно поєднуватися із культурою мовлення. Це дозволить йому висловлюватися гечно, коректно, адекватно до ситуації і при цьому грамотно, чисто, використовуючи розмаїту, виразну, багату лексику, що сприятиме гармонізації педагогічного мовлення.

Незважаючи на свій настрій, викладач повинен зайти до аудиторії спокійним, врівноваженим, вільним від негативних емоцій, налаштованим на плідну співпрацю і динамічну роботу. Дуже важливе значення на подальший перебіг навчального процесу відіграє привітання викладача. Щирим привітанням викладач здобуде прихильність студентів до себе, а різким, навпаки, – викличе ворожість зі сторони студентської аудиторії. Вітаючись до студентів, викладачеві слід обирати висловлювання типу «Доброго ранку!», «Добрий день!», «Добридень, шановні студенти!» тощо. Етикетні формули повинні супроводжуватися щирою, привітною посмішкою. Відповідно, прощання зі студентами викладачеві доречно супроводжувати фразами: «До побачення!», «Прощайте!», «На все добре!», «До наступної зустрічі!» і т. ін. Для знайомства використовуються мовленнєві формули такого характеру: «Дозвольте відрекомендуватися», «Моє ім'я..., моє прізвище...» тощо. У будь-якому випадку всі етикетні формули повинні виражати повагу до співрозмовників. Звертаючись до студентів, викладачеві краще звертатися на «Ви», «це підвищує рівень відповідальності того, до кого звертаються, і рівень поваги до того, хто так звертається» [6, с.149].

Основна функція професійно-мовленнєвого етикету викладача – спонукання студентів до навчальної діяльності. З огляду на це йому необхідно обирати такі формули мовленнєвого етикету, які найбільшою мірою сприяли б цьому. Кожна мовленнєва формула відіграє відповідну функцію в навчальному процесі і здійснює вплив на процес спілкування. Психологи виділяють такі:

1) контактна; вплив – оптимізує; репліки: «Подумаймо...», «Спробуймо поміркувати...», «Варто подумати» тощо. Такі висловлювання зменшують хвилювання студента, він відчуває моральну підтримку викладача, і це спонукає його до посилення динаміки розумової діяльності, а не навпаки.

2) стимулююча (репліки, що стимулюють розумову активність студентів); вплив – оптимізує; репліки: «Ви на правильному шляху...», «Дуже цікава думка», «Добре! Блискуче!» тощо. Висловлювання такого характеру додають студенту оптимізму, впевненості, і він наполегливо продовжує розвивати свою думку.

3) фіксує (відображає позицію педагога у ставленні до студента);

– вираження симпатії, занепокоєння; вплив – оптимізує; репліки: «Спробуйте ще раз», «Сконцентруйтесь» тощо. Такі висловлювання заспокоюють студента, стимулюють його роботу.

– вираження заспокоєння, розрада; вплив – оптимізує; репліки: «Всі роблять помилки», «Намагаюсь Вас підтримати», «Я теж відчував щось подібне». Дані мовленнєві

формули здатні розрадити студента у моменти сильного хвилювання, і направити його думку в правильному напрямі.

– вираження байдужості; вплив – нейтральний, гальмівний; репліки: «Ну що, нічого не зробив?», «Цього треба було очікувати», «Так і думав». Звичайно, такі висловлювання гальмують розумову діяльність, знижують рівень самооцінки студентів.

Розрізняють також низку висловлювань, які демонструють ворожість, роздратування («Скільки разів можна повторювати!», «Ще довго будете вовтузитися?»), прямі вимоги («Що Ви робите!», «Голосніше!»), дисциплінарні репліки («Не дивіться у вікно!», «Дивіться на мене!»), негативні оцінки судження («Жахливий курс!», «Ви мене дратуєте») викладача по відношенню до студента [6, с.153]. Вибір ним потрібних для спілкування зі студентами реплік великою мірою залежить від його моральних засад і від обраного ним педагогічного стилю спілкування: авторитарного, демократичного чи ліберального. Коректний педагог повинен обирати такі формули, почувши які, студент налаштовувався б лише на успішну роботу. До своїх реплік викладач повинен вносити позитивну оцінку. Доречними будуть такі мовленнєві сполучення: «Не сумніваюся, шановні студенти, що проблем із виконанням цього завдання у Вас не буде», «Впевнена, що Ви засвоїли цю тему добре» тощо. Недоречними, такими, що створюють психологічні бар'єри між викладачем і студентом, є висловлювання типу: «Чого не слухаєте», «Тихіше, я сказала!», «Замовкніть і не заважайте мені!», «Що, ніхто більше не знає?» тощо. Компетентний викладач повинен вміти уважно слухати, правильно ставити запитання, послідовно і справедливо аналізувати відповіді студентів, коректно робити зауваження.

Важливу роль у професійній діяльності викладача відіграють і невербальні засоби спілкування. До таких засобів відносять зовнішній вигляд викладача, використання ним жестів, міміки, пантоміміки. Ці всі складові впливають на ставлення до нього студентів. Прихильність студентів викликає викладач з доброзичливим виразом обличчя, усміхнений, приємної зовнішності. Він гармонійно поєднує жести із мімікою свого обличчя, не створює зайвими рухами метушні. «Оптимальний пластичний образ викладача творять: відкрита поза, опущені або ледве зігнуті в ліктях руки; оберненість обличчям до аудиторії, витримування дистанції, яка створює ефект довіри; плавна пластика; продумана зміна місцезнаходження» [6, с.156].

Його тон, темп мовлення, сила голосу помірні, в межах норми, залежать від теми і мети висловлювання, він без зусиль може ними варіювати.

Отже, успішна реалізація професійної діяльності викладача вищого навчального закладу можлива лише за умови дотримання ним професійно-мовленнєвого етикету, в якому гармонійно поєднані моральні характеристики особистості викладача, його професійні якості і вміння, а також здатність до ввічливого, коректного педагогічного спілкування, тобто вміння викладача ВНЗ вміло послуговуватись формулами мовленнєвого етикету. Оптимальне дотримання норм професійно-мовленнєвого етикету дозволяє науково-педагогічному працівнику мати прихильність, авторитет в учасників педагогічного процесу і спонукати студентів до навчальної діяльності.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Етика ділового спілкування: Курс лекцій / [Чмут Т.К., Чайка Г.Л., Лукашевич М.П., Осечинська І.Б.]. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 2003. – 208 с.
3. Літературознавчий словник-довідник [уклад. Р.Г. Громяк, Ю.І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Мовчан В.С. Етика / В.С. Мовчан: Навч. посібник. – К.: Знання, 2007. – 483 с.
5. Словник іншомовних слів [Уклад. Л.О. Пустовіт та ін.]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – с. 434.

6. Стахів М. Український комунікативний етикет / М. Стахів: Навч.-метод. посіб. – К.: Знання, 2008. – 245 с.
7. Стоян Т.А. Діловий етикет: моральні цінності і культура поведінки бізнесмена / А.Т. Стоян: Навчальний посібник. – К, 2004. – 232 с.
8. Шеломенцев В.М. Етикет і культура спілкування / В.М. Шеломенцев. – К.: Лібра, 2003. – 415 с.

У статті приділено увагу визначенню сутності професійно-мовленнєвого етикету викладача вищого навчального закладу. Аналізується й обґрунтовується роль етикету в професійній діяльності педагога.

Ключові слова: етика, етикет, мовленнєвий, етикет, професійно-мовленнєвий, етикет викладача.

В статье уделяется внимание определению сущности профессионально-речевого этикета преподавателя высшего учебного заведения. Анализируется и обосновывается его роль в профессиональной деятельности педагога.

The article deals with the essence of lecturer's professional speech etiquette. The role of the lecturer in his professional activity has been analysed and substantiated.

УДК 371.13

Л.О. Дубровська
м. Ніжин, Україна

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі розвитку суспільства освітня система потребує модернізації, яка має забезпечити комплекс інновацій, що стає вимогою сьогодення. Стрижнем цього є Болонський процес, Болонські декларації, які з кожним днем стають все більш реальними для України і роблять значний вклад у підвищення інтелектуального, культурного, загальноосвітнього і наукового потенціалу країни, інтенсифікують розвиток науки, зокрема розвиток наукових шкіл при університетах. Підвищення якості освіти розглядається як один із вирішальних факторів розвитку вищих навчальних закладів на шляху приєднання України до Болонського процесу.

Упровадження особистісно орієнтованої парадигми освіти у вищих навчальних закладах у контексті реалізації принципів Болонської декларації спричинило об'єктивну неминучість перенесення акцентів на підготовку вчителя, система якої має відповісти на це створенням нових шкіл, лабораторій, введенням інновацій у традиційні.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті чітко окреслені підходи до оновлення завдань і змісту освіти на сучасному етапі національного духовного відродження в Україні з тим, щоб наша освітня галузь змогла інтегруватися у світовий освітній простір, а також забезпечувала реалізацію у навчальному процесі найсучасніших технологій. Активні процеси реформування в системі підготовки вчителів знайшли відображення в низці державних документів ще на початку 90-х р.р., де було визначено пріоритетні напрями розвитку освіти, що вказують на необхідність її гуманізації та демократизації, спрямованості на індивідуалізацію виховання, навчання та розвиток кожної особистості.

Очевидно, що розвиток людства набирає дедалі динамічнішого характеру. Про це свідчить аналіз будь-якої сфери суспільного життя. Зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. А це означає, що при звичній, традиційній освіті навчити людину на все життя неможливо не тільки в найкращій школі, а й у найкращому університеті. Важливою функцією сучасного навчального процесу залишається творче засвоєння знань, а не механічне запам'ятовування учнем базових знань. Перед сучасною освітою дедалі нагальніше постає завдання навчити учня самостійно здобувати нові знання та інформацію, навчити навчатися, сприймати зміни. Виробити